

Máté-Tóth András, Török Péter,
Nagy Gábor Dániel
Az új vallási közösségek viszonya
a társadalomhoz

Nyitottság, zártság, vonzerő
néhány új vallási közösség tagjainál

Nyitottság és zártság

Ha valamely társadalmi csoportnak az össztársadalomhoz való viszonyát elemezzük, eredményeink elsősorban attól függenek, hogy milyen társadalomfelfogás alapján állunk. Homogén társadalmat alapul véve minden társadalmi csoport és a társadalom viszonyát logikai kényszerből fakadóan dichotomikus (kétpólusú) modellben értelmezzük. Egyik oldalon áll „a” társadalom „egésze”, másikon valamely társadalmi csoport; a leírásban ez a szemantikus modell érvényesül. A számos társadalmi alrendszer egymáshoz való összetett viszonyát alapul vevő társadalomképben azonban a társadalmi csoportoknak is bonyolult viszonyrendszerük van, melyek leírásában az árnyalatok dominálnak. A vallásszociológia klasszikusai, Max Weber, Ernst Troetsch, Emile Durkheim és mások az egyházak és szekták leírásakor homogén társadalomképből indultak ki, aminek következtében számukra „a” társadalom és „az” egyház vagy „a” szekta állt egymással szemben. Nyitottnak nevezhették az egyházakat, amennyiben azok a társadalommal rendszeres és nagy hagyományú kapcsolatokkal rendelkeztek, amelyek a rendre fellépő konfliktusok kezelését is lehetővé tették szabályozott jogi, politikai keretek és hagyományok között. Ezzel szemben az általuk „szekták”-nak nevezett vallási közösségek – nem kis részben a nagy egyházakkal való konfliktusok következtében – szembehelyezkedtek a társadalommal. Jellegetességük leírásakor a társadalom és a szekta is önmagában homogén konfliktuspartnerként jelent meg.

Ez a társadalomtörténeti kontextus tükröződik vissza a magyar szóhasználatban is, amely átvett idegen szóval jelöli a társadalommal és a nagy hagyományú egyházakkal szemben álló vallási közösségeket. A magyar „szekta” szóban felfedezhetjük a latin „secta” főnevet, amely iskolát, tanítást,

pártot jelent, s amelynek igei változata a „*sequire*”, követni. Etimológiailag helytelen ugyan a „*secare*” (elszakítani, elválasztani, levágni) igére való visszavezetés, de kifejezi a magyar szekta szó általános alkalmazásának irányát (Máté-Tóth 2003).

Amikor ma egyházzról vagy szektákról van szó, akkor általában még mindig a XIX. és XX. században kialakult vallási csoportokat értik rajta, vagyis az olyan közösségek nem tartoznak ide, amelyek a II. világháború után jelentek meg, pl. buddhista közösségek, Szciantológia vagy az ISKCON, hogy csak a Magyarországon ismertebbeket említsük. Ebben a korszakban pedig a szekták elsősorban teológiai konfliktusokból alakultak ki, így a parúzia (Krisztus második eljövételét jelző görög szakkifejezés) és a millennium problémájából, gyakran összekapcsolva az igaz egyház keresésének vágyával (adventizmus, Jehova Tanúi), továbbá az egyházi hivatal felfogásának problematikájával (ó- és újapostoli egyház, mormonok). A Szentlélek hatékony működésének jellegzetes meg tapasztalása és a gyógyítások értelmezése is egy egész sor új közösséget hívott életbe, melyeket összefoglaló néven pünkösdi közösségeknek nevezünk. Végül Krisztusról és a túlvilágról szóló jelenkori kinyilatkoztatások forrására is alakultak közösségek, amelyek közé a spiritiszta csoportokat soroljuk. (Vö. „Sekten” in König és Waldenfels 1987, 601–602.)

A társadalmi viszonyok, folyamatok, cselekvések és kommunikációk összessége adja azt, amit Luhmann nyomán modern értelemben társadalomnak nevezhetünk. A különböző felépítettségű, történetű és különböző hiteket valló vallási közösségek beágyazódnak ebbe a plurális viszonyrendszerbe, s kialakítják a sokféleséghez való sokféle viszonyukat. Azokat a közösségeket, amelyek a társadalmi sokféleség több szegmensével és dimenziójával szemben állnak, vagy azoktól inkább elhatárolódnak, zártaknak nevezjük; azokat, amelyek ezzel szemben a társadalom szereplőivel és szervezeteivel inkább dialogikus, harmonikus, illetve lojális viszonyrendszert tartanak fenn, nyitottaknak.

Fontos hangsúlyozni, hogy amikor a vallási közösségek és a társadalom bonyolult, a különböző kultúrrégiókra sajátosan jellemző viszonyrendszerének elemzési modelljeit taglaljuk, akkor elméleti okokból függetlenednünk kell a köznyelvben és adott esetben a szociológiai szaknyelvben is felületesen vagy reflektálatlanul alkalmazott kulcskifejezések jelentésmezőitől. Nem használhatjuk ugyanabban az értelemben az „egyház” fogalmat, ha a katolikus vagy protestáns egyháztan újkori körvonalazódásáról beszélünk, mint az „egyház” mint társadalmi alakzat XIX. századi értelmében, amely éppen a társadalmi differenciálódás modern korszakában alakult ki. A különböző vallási közösségek tipizálásánál fokozatosan ügyelni kell e fo-

galmi pontosításokra, nehogy a plurális társadalom bonyolult viszonyrendszerében felvett adatokat egy korábbi társadalmi korszak kontextuális meghatározottságának jegyeit hordó fogalmi rendszer alapján értelmezzük (Kaufmann 1979, 1989).

A különböző újabb vallási közösségeknek a fenti értelemben vett társadalomhoz való alapvető hozzáállása lehet együttműködő, amennyiben a társadalom különböző szervezeteivel közösen tevékenykednek valamely közérdek jobb megvalósulásában. Ugyanezt a viszonyt passzívnak vagy elzárkózónak nevezhetjük, amennyiben a közösség a társadalomban félrevonultan, visszahúzódóan él, s tagjaitól elvárja, hogy ezt a különállást a társadalmi kötelezettségek többségénél vagy csak némelyikénél konkrétan meg is jelenítse: pl. iskoláztatási vagy hadkötelezettség nem teljesítése. Végül vannak vallási közösségek, amelyek a fennálló társadalom egészével szemben állva magukat mint ellen- vagy kontraszt-társadalom fogják fel. Ezek arra törekcsenek, hogy teljesen leképezzék az egész társadalmat, s annak minden funkcióját a maguk hitvallása szerint átalakítva valósítsák meg. Utóbbiak közé tartoznak azok a közösségek, melyek a fennálló hatalmi renddel szemben saját hatalmi rendet akarnak állítani. Az ilyen politikai alapállású vallási közösségek magatartásával nagyfokú rokonságot mutatnak a különböző őskultuszt, részben neofasiszta elemekkel tarkított újjogányságot kultiváló közösségek, valamint bizonyos New-Age irányzatok is. (Vö. Gasper és mások 1994, 374.)

Az új vallási közösségek társadalomhoz való viszonyát Roy Wallis három típusba sorolta: elutasító (world-rejecting), alkalmazkodó (world-accommodating) és igenlő (world-affirming) (Wallis 1984, 10–39). Az első típus úgy tekint a fennálló társadalomra, hogy az elszakadt a rá vonatkozó eredeti isteni tervtől. A világ pokol, de legalább materiális. Ez a szemlélet teljességgel elutasítja a modern társadalom értékeit. Az ördögi világra és társadalomra elfordulással és elzárkózó saját világ kialakításával válaszolnak. Az alkalmazkodó felfogás világos különbséget tesz a társadalom spirituális és evilági szférája között. Ez a szemlélet elfogadja a társadalmat olyannak, amilyen, sem nem tagadja, sem nem igazodik hozzá. Nem is törekszik szabályozni azt, hogy követőinek hogyan kell viselkednie ebben a modern társadalomban. A világot elfogadó, igenlő típus a modern társadalomban nagyszerű célokat lát, amelyekkel azonosul is. E szemlélet állítása az, hogy az általa közvetített ismeretek és gyakorlatok révén az emberek megszabadulnak azoktól a gátlásoktól, melyek evilági céljaik elérésében hátráltatják őket (Vö. Török 2004).

Két változó mentén teszteltük Wallis modelljét az uvk és a társadalom viszonyáról. Az egyikben a világhoz való viszonyra kérdeztünk rá az alábbi

három item alapján. A válaszok 4-esnél magasabb átlagát elutasítónak tekintettük az első, alkalmazkodónak a második és igenlőnek a harmadik kérdés esetében.

Romlott világban élünk.

Világunkban éppolyan sok a jó, mint a rossz.

Világunk tele van nagyszerű lehetőségekkel.

Wallis azonban nem csupán a világról, társadalomról vallott felfogásra építette tipológiáját, hanem az ezzel a világgal kapcsolatos aktivitásra is. Az elutasítók és az igenlők is aktívak, csak aktivitásuk iránya és forrása más. Az alkalmazkodók számára a világ közömbös terep, vallási felfogásuk és a világban való ténykedésük nem függ össze. A világgal kapcsolatos aktivitásra a „*Magunk határozzuk meg sorsunkat*” kérdést választottuk, amelyre öt fokozatban lehetett válaszolni. Az alkalmazkodást pedig egy másik változóval ragadtuk meg: „*Vallásos vagyok, de ez hétköznapjaiban nem játszik túl nagy szerepet.*”

A világgal és a világhoz való viszony eredményeiből indexet alkottunk¹, s ezek szerint vizsgáltuk meg a három, egymástól ideológiájukban, történelmükben és külső megjelenésükben igen eltérő közösség tagjaitól kapott válaszainkat.

A Jehova Tanúi egyértelműen elutasítják ezt a világot, mert romlottnak tartják. A világgal kapcsolatos aktivitásuk közepes. Érthető, hiszen a Biblia alapján gondolkodó tanúk számára a világ nem a szentség helye, hanem a bűnöké, ahonnan ki kell tudni menekülni. Igaz, hogy igehirdetésükkel arra törekcszenek, hogy a világból kinyerjenek embereket, és ezzel számukra megnyíljon az üdvösség lehetősége, ám a világ mint olyan az marad, ami volt. Ezzel a felfogással diametrálisan szembehelyezkedik a Szciantológia tagjainak felfogása, akik a világot nagyszerű lehetőségek tárházának tekintik, amelyben igen aktívak. Felfogásuk szerint valóban rendelkeznek azokkal az elvekkkel és megoldásokkal (technológiákkal), melyek révén ez a világ átalakulhat, voltaképpen földi mennyországgá változtatható. A buddhista válaszadók is inkább lehetőséget látnak a világban, ha nem is olyan mértékben, mint a szciantológusok. Ám ők a világ átalakításával kapcsolatban inkább a Jehova Tanúhoz állnak közel. A buddhizmus spiritualitása nem a világ megváltoztatását tekinti fontosnak, hanem inkább a rá vonatkozó vágyak kioltását. A Jehova Tanúi Wallis tipológiája szerint egyértelműen a

---

¹ Az Aufbruch 97-es országos reprezentatív kutatásban ugyanezekre a változókra 3,1 és 3,7 közötti átlagértékeket kaptunk. Éppen az országos minta miatt ez nem is meglepő, s ennek fényében a sajátos közösségekben kapott eredmények még biztosabban utalnak a közösségek szemléleti sajátosságaira.

világ-tagadó típust képviselik, a Buddhisták és a Szcintológusok az igenlők. A vizsgált három vallási irányzatnál az alkalmazkodó típust nem sikerült azonosítani. Ez nem is csoda, hiszen ezzel Wallisnak is nehézségei voltak (Björkqvist 1990).

	világkép	aktivitás		
Jehova Tanúi	romlott világ	4,8	35	tagadó
Buddhisták	nagyszerű lehetőség	4,1	39	igenlő
Szcintológia	nagyszerű lehetőség	4,4	48	aktív igenlő

1. táblázat. Három vallási közösség besorolása Wallis tipológiája szerint. A számok a kérdésekre adott válaszok átlagai.

Férfiak	Jehova Tanúi	Szcintológia	Buddhista
<u>Eltérés a katolikusokhoz képest</u>	0,2	0,0	0,1
Mennyire bízunk a kormányban?	35	76	54
	0,4	0,3	0,2
Mennyire bízunk az országgyűlésben?	36	50	57
	0,4	0,3	0,2
Mennyire bízunk az önkormányzatban?	99	53	34
	0,5	0,4	0,0
Mennyire bízunk az Alkotmánybíróságban?	88	45	80
	-0,0	0,5	0,2
Mennyire bízunk a rendőrségben?	91	46	16
	0,0	0,5	-0,0
Mennyire bízunk a bíróságban?	54	52	67
Nők	Jehova Tanúi	Szcintológia	Buddhista
<u>Eltérés a katolikusokhoz képest</u>	0,2	0,2	-0,0
Mennyire bízunk a kormányban?	57	31	28
	0,5	0,4	0,3
Mennyire bízunk az országgyűlésben?	14	42	42
	0,3	0,1	0,1
Mennyire bízunk az önkormányzatban?	80	31	67
	0,3	0,0	0,1
Mennyire bízunk az Alkotmánybíróságban?	67	53	45
	-0,0	0,5	0,2
Mennyire bízunk a rendőrségben?	35	35	56
	0,0	0,4	0,1
Mennyire bízunk a bíróságban?	30	78	97

A mintánkban szereplő katolikus hívek intézményekbe vetett bizalmát vettük alapul, amelyet 1-től 5-ig terjedő skálán fejezhetek ki, ahol az 1-es a legkisebb, az 5-ös a legmagasabb szintű bizalmat jelentette. Hozzájuk viszonyítottuk a többi közösség bizalomértékét, és az eltérés értéket jelenítettük meg a fenti két táblázatban. A pozitív eltérés nagyobb fokú bizalmatlanságot, a negatív több bizalmat jelent a katolikusokhoz képest az adott intézményre vonatkozóan. Láthatjuk, hogy a mintánkban szereplő katolikusokhoz képest a kérdések legtöbbször a kisebb vallási közösségek tagjai bizalmatlanabbak. A férfiakat és a nőket külön vizsgálva azt is megállapíthatjuk, hogy a nők alapvetően bizalmatlanabbak az intézményekkel szemben. Igaz ez a katolikusokra és a többi közösség tagjaira egyaránt. A mintánkban vizsgált katolikusok egy olyan réteget képviselnek, amely elkötelezetten, átlagon felül vallásos. Több országos reprezentatív mintán elvégzett összehasonlítás – aminek részleteit itt nem szükséges közölnünk – azt igazolja, hogy az erősebben vallásos réteg az intézményekkel szemben lényegesen bizalmatlanabb, mint a kevésbé, illetve átlagosan vallásos réteg. A táblázatunkban szereplő eltérések éppen ezért a kérdést illetően kiemelten relevánsak.

Fekete-fehér látásmód

Szaknyelven „dichotomikus” világtértelezésnek nevezzük a szektákra (is) jellemző erős kettősséget, ami kétpólusúságot jelent. Jó és rossz, világos és sötét, „mi” és a kívülálló merev szétválasztásával a tagok számára az egyértelmű csatlakozás és elválás lehetőségét adják. Árnyalatok és átmenetek nélkül, vagy-vagy-okra pusztítva az összetett világot, lényegében a valóság tagadása történik.

Radikalitás

Ebből a merev kettősségből is következik az a szigor és kéréllhetetlenség, amellyel a tagok önmagukkal és egymással szemben a meglátott és leegyszerűsített képleteket alkalmazzák, vélt igazságaitak rendkívüli eszközökkel is érvényesítve. Ez okozza a külsőségekben is megmutatkozó következetességet (öltözködés, nyilvános szokások), és ez teszi szinte lehetetlenné a különböző kultúrákhoz és a személyes egyediségekhez való igazodást.

Általánosító problémamegoldás

A tagok és a közösség gondjaira a megoldás előfeltétele az, hogy a problémát leegyszerűsítik a kevés és könnyen megtanulható norma egyikére, és azt attól függetlenül alkalmazzák, hogy a konkrét társadalmi–lélektani–politikai közegben valóban érvényes-e, és az érintett számára kivitelezhető és egzisztenciálisan is vállalható-e.

Megengedett-e		Buddhista	Katolikus	Jehova Tanúi	Református	Szcientológia	Egyikhez sem
a házasság előtti szexuális kapcsolat?	igen	100,0%	58,3%	,2%	74,9%	87,7%	97,6%
	nem		41,7%	99,8%	25,1%	12,3%	2,4%
a házasságon kívüli szexuális kapcsolat?	igen	61,4%	13,7%	,4%	27,3%	9,8%	48,1%
	nem	38,6%	86,3%	99,6%	72,7%	90,2%	51,9%
a művi fogamzásgátlás?	igen	92,0%	56,8%	63,1%	80,1%	81,9%	92,1%
	nem	8,0%	43,2%	36,9%	19,9%	18,1%	7,9%
az abortusz, ha a gyermek fogyatékos?	igen	67,9%	52,6%	1,3%	84,2%	60,8%	85,6%
	nem	32,1%	47,4%	98,7%	15,8%	39,2%	14,4%
a válás?	igen	92,0%	49,0%	31,1%	82,9%	87,1%	94,5%
	nem	8,0%	51,0%	68,9%	17,1%	12,9%	5,5%
a természetes fogamzásgátlás?	igen	97,7%	92,6%	96,5%	97,3%	97,5%	99,4%
	nem	2,3%	7,4%	3,5%	2,7%	2,5%	,6%
a homoszexuális kapcsolat?	igen	82,8%	21,4%	,4%	36,2%	17,9%	69,4%
	nem	17,2%	78,6%	99,6%	63,8%	82,1%	30,6%
az abortusz, ha a család szegény?	igen	55,8%	33,7%	,4%	64,1%	36,5%	77,2%
	nem	44,2%	66,3%	99,6%	35,9%	63,5%	22,8%

2. táblázat. Néhány erkölcsi kérdésre adott válasz a megkérdezett vallási közösségek mintáiban.

A táblázatból jól látható, hogy a legtöbb erkölcsi kérdésre a kisebb vallási közösségek jóval szélsőségesebben válaszoltak, mint a megkérdezett katolikusok vagy reformátusok. Minthogy az etablált egyházak tagjainak erkölcsi véleménye általában közelít a társadalom általános elfogadott véleményéhez, ezért azt az állítást is igaznak tekinthetjük, hogy a megkérdezett kisebb vallási közösségek tagjai a társadalmi értékrendszerhez viszonyítva radikálisnak és szélsőségesen képviselik a fenti értékekkel kapcsolatos véleményüket.

Erős függőség

A referenciacsoporttal való igen sűrű, akár napi találkozás és a magán-szférára is kiterjedő ellenőrzés igénye és gyakorlása jellemzi a taglalt közösségeket, és részben meg is alapozza a közösségek erős kohézióját. A vezető és a csoport tagjai együtt erősek és következetesek, míg külön-külön bizonytalanok. Érveléseikkel és gondjaikkal inkább egymásra hivatkoznak még akkor is, amikor a döntések mögött ott van a világos ideológiai álláspont. A vallási mezőben megfigyelhető megformált függőségi viszonyokat mester-tanítvány viszonyoknak nevezzük. A különböző nyugati és keleti vallásokban ennek rendkívül gazdag hagyománya van. Az erős függőségi viszonyokat vagy a csaknem totális ellenőrzést művelő (vallási) közösségeket elhagyók rendkívüli félelmekről számolnak be, melyekből kellő kritikával és óvatossággal vissza lehet következtetni az ilyen esetekben általában inkább erősen zárt közösségek belső viszonyaira. A félelem tárgya elsősorban a közösségnek vagy vezetőjének repressziója, bizonyos típusú közösségek esetében pedig a negatív démoni hatás. Ugyanakkor ide tartozik az általános félelem is a szilárd társadalmi közeg elvesztése miatt (Gasper és mások 1994, 45).

Vizsgálatunkban részletesen foglalkoztunk a közösség vezetőjéhez való viszony és a lelkiismeret jelentőségének az összehasonlításával. A kérdéssel külön tanulmány foglalkozik e kötetben Máté-Tóth András tollából, melynek címe „Igazodási preferenciák néhány vallási közösségben”.

Exkluzivitás

A fenti ismérvek és jellemzők együttes hatása adja lényegében az elkülönültséget. A szektás csoportok közötti átjárás, illetve a klasszikus szekták esetében az anyaegházal való kiegyensúlyozott viszony lehetetlen. A tagok számára a szekták erős és zárt közössége az üdvösség és egészség helye, ahonnan kijárni az életet és örök életet veszélyezteteti. A belépés és elfogadottság fontos beavatási liturgiákhoz kötődik, melyek lényege az új közösségi rendszer személyeinek és viszonyainak vállalása, hangsúlyozottan – esetenként formálisan is – megtagadva a korábbi viszonyokat és családi, felekezeti stb. viszonyokat.

Az erős közösségi összetartás vizsgálatára 4 változó adott lehetőséget: az egyházon belüli, illetve kívüli kapcsolatok fontossága, valamint a saját vallású emberekkel való barátkozás, illetve házasságkötés. Ahol az ötfokozatú skálán adható válaszok átlaga 4–5 közé esett, ott egyértelműen endo-

gám közösségről beszélhetünk, különösen, ha konkrétoként a külső kapcsolatokra adott válaszok átlaga 3 alá esik.

A vallási közösségek exkluzivitását elsősorban annak mentén mérhettük, hogy mit válaszoltak arra a kérdésre, hogy hol szerezhető meg az üdvösség. *Elsősorban saját egyházban, bármely egyházban vagy az egyházakon kívül is el lehet nyerni?* Exkluzívnak tekintettük azt a közösséget, ahol a válaszolók magas arányban válaszolták azt, hogy elsősorban a saját egyházban lehet elnyerni az üdvösséget. Végül részben a világhoz való viszony árnyalása miatt fontosnak tartottuk vizsgálni, hogy a válaszolók milyen jelentőséget tulajdonítanak saját vallásuk terjesztésének. Ötfokozatú választ lehetett adni arra a kérdésre, hogy személyes véleménye szerint az alábbi magatartások közül melyik tartozik az elkötelezett hívő magatartáshoz: „*Egyházam számára híveket toborozni*”. Ha a válaszok átlaga 4–5 közé esett, akkor azt missziós közösségnek neveztük, ha alább, akkor passzívnak vagy közömbösnek.

	baráti kapcsolatok		azonos vallásúval	
	egyházon belüli	egyházon kívüli	barátkozni	házasodni
Jehova Tanúi	4,9	2,6	4,7	4,9
Buddhisták	3,3	3,7	2,0	2,3
Szcientológia	4,6	4,3	2,1	2,8

3. táblázat. Saját közösségen belüli és kívüli kapcsolatok három vallási közösség tagjainál az ötfokozatú skálára adott válaszok átlaga alapján.

	üdvösség	misszió (123)	össességében
Jehova Tanúi	87,3%	3,4	aktív endogám, erős exkluzív
Buddhisták	12,0%	2,1	passzív exogám, inkluzív
Szcientológia	76,0%	4,3	aktív exogám, gyenge exkluzív

4. táblázat. Az üdvösség megszerzhetőségére és a misszió fontosságára adott válaszok átlaga három vallási közösség tagjainál.

A táblázat adataiból jól látható, hogy a Jehova Tanúi megkérdezettjei igen magas átlagértékeket adtak az egyházon belüli kapcsolatokra, s az üdvösséget is nagy arányban elsősorban a saját egyházukban tartják megszerzhetőnek. Misszió vonatkozásában inkább aktívak. Ennek alapján aktív endogám és erősen exkluzív vallási közösségnek tarthatjuk őket. Bizonyos mértékben hasonló ehhez a Szcientológia megkérdezettjeinek válaszrajzolata. Számukra is nagyon fontosak az egyházon belüli barátok, de az egyházon kívüliek is. Háromnegyedük az üdvösséget elsősorban ebben az egy-

házban tartja megszerezhetőnek, ami közel áll a Jehova Tanúi értékéhez. Missziójukban meg is előzik a házról házra járásukról ismert tanúkat. Ugyanakkor a homogám házasságra és baráti kapcsolatokra inkább nemet válaszoltak, ami az egyházon belüli kapcsolatok fontosságára adott magas átlag relativizálást jelenti. Inkább a barátságra, mint az egyházi endogámiára gondolhattak ennél a válasznál. Így a Szcintológia közösséget aktív exogám vallási közösségnek tekinthetjük gyenge exkluzivitással. Végül a buddhista válaszolók jól láthatóan erősen eltérnek az előző két csoporttól. Az összes változóra éppen ellentéteseket válaszoltak. Ezért ezt a közösséget inkább paszszív exogámnak nevezhetjük, amelynek falai nemcsak alacsonyak, hanem talán nincsnek is.

Vonzóerő

Ezek az elemek természetesen nemcsak a szektákban lelhetők fel, hanem más nagyobb közösségek csoportjaiban is, sőt egynémelyikük a nagyegyházak bizonyos irányzataira is jellemző. Első látásra talán sokakra riasztóan hatnak, és azt a kérdést vetik fel, vajon miért lehet másoknak épp a szektaélet vonzó. Erre a kérdésre úgy találhatjuk meg a választ, hogy elemezzük azokat a kínálatokat, melyek olyan személyes és vallási igényeket hivatottak kielégíteni, amelyeket másutt a mai emberek nehezen lelnek meg.

Azok a csoportok vonzanak, melyek azzal az ígérettel kecsegtetnek, hogy rejtett vagy kinyilvánított igényeinket hatékonyan és hosszú távon kielégítik. A modern társadalom személyei elsősorban a magánszférájuk igényeinek vonatkozásában kielégítetlenek. A személyesség, egyediség, személyes elfogadottság stb. a magasan technizált, nagymobilitású társadalmi forgatagban olyan igények, melyekben a tulajdonképpeni komfortérzet igénye artikulálódik. A szektás jellegű közösségek vonzerejének a titka az erre az igényre adott válasz, s legnagyobb kísértése az ezen igénykielégítés utáni vágyakkal való visszaélés.

A különböző vallási csoportok vonzerejének hatása szorosan összefügg az érintettek élettörténetével. Kutatások igazolják, hogy bár az európai társadalmak polgárai vallási szempontból általában gyakorlatlanok, a vallási közösségeknek az élet értelmére, illetve értelmességére adható válaszok ajánlataival mégis megszólíthatók. Különösen akkor, ha a megszólítottak élettörténetében bekövetkezett törések vagy krízisek a hétköznapi cselekvést és eligazodást erőteljesen megnehezítik. (Vö. Deutschland Enquete-Kommission Sogenannte Sekten Und Psychogruppen 1998, 44–48.)

Megváltás, illetve üdvösség

A megváltás az átláthatatlan világban való eligazodás lehetővé tétele az átlátás terhéből való megszabadítás által. Itt a megváltás fogalmát nem a keresztény tanítás értelmében használjuk, hanem a gyökeres „megszabadítás” értelmében. A szekta csoportja azt ígéri tagjainak, hogy megélik Isten szabadítását. Ez a teológiai kifejezés inkább olyan pszichológiai értelemben vett tehermentesítést jelent, ami által a tagok megszabadulnak a saját döntést előkészítő mérlegelés pszichés feszültségeket is tartogató terhéből, s helyette kész, mások által hozott és a csoport által erőteljesen legitimált döntéseket vesznek át.

A megváltás, illetve az üdvösség ígérete a vallási közösségekben vonatkozhat transzcendens távlatra vagy immanens jövőre. A Jehova Tanúi tanítása szerint a közösségbe tartozás feltétlen feltétele, hogy valaki a kiválasztottak közé számíttassék. Az ember ugyanis nem léphet közvetlen kapcsolatba Istennel, csak közvetítő útján, amit a közösség szolgálata tesz lehetővé. Ennek következtében az, aki elhagyja a közösséget vagy nem is csatlakozik hozzá, eleve kizárja magát az örök és túlvilági üdvösségből. A Szciantológia vagy Moon tiszteletes egyháza ezzel szemben egyértelműen ebben a világban ígéri a tökéletes jövőt, a megváltás és az új út követése révén bekövetkező földi paradicsomot (Gasper és mások 1994, 428). A Szciantológia tanítása szerint a clear állapotba úgy juthat az ember, ha az egyedül a közösség révén szolgáltatott és személyre szabott technológiákat az élet minden területén jól alkalmazza. E technológiák révén az ember és a közösség hatalmas energiákat szabadíthat fel, amelyek a túlélés vonatkozásában egyedül az ezekkel élők számára adja meg a sikeres jövőt (Utsch 2001, 145).

Üdvbizonyosság

Az ideológiai rendszerek átrendeződése miatt a végső távlatokra nem adható egyértelmű válasz, miközben az emberből nem veszett ki a végső nyugalom, teljes beteljesülés, kielégítettség vágya. A szekták azt ígérik, hogy tudják a biztos üdvözüléshez vezető utat, és meg tudják tanítani azokat a gyakorlatokat is, amelyekkel ezen az úton célba lehet érni. Erre a bizonyosságra alapozódik tagjaik számára a kiválasztottság tudata is. Azt a biztonságot kínálják, hogy a hozzájuk csatlakozók és a csoporthoz hűségesek nem egyszerűen saját személyes döntésük révén kerültek oda, hanem maga Isten választotta ki személyesen őket arra, hogy exclusiv közösségének tagja

legyenek. Ez a tudat rendkívül megnyugtató olyan személyiségek számára, akik szűkebb vagy tágabb társadalmi közegekben hontalannak érzik magukat.

	saját egyházban	bármely egyházban	egyházakon kívül is	nincs üdvösség
Buddhista	16,9%	15,7%	62,9%	4,5%
Katolikus	25,1%	30,2%	42,3%	2,4%
Jehova Tanúi	86,7%	,4%	4,2%	8,6%
Református	12,6%	35,1%	46,6%	5,8%
Szcientológia	78,1%	6,3%	10,0%	5,6%
Egyikhez sem	,6%	4,9%	68,1%	26,4%
Átlag	39,6%	19,4%	34,6%	6,4%

5. táblázat. Az üdvösség elnyerhetőségével kapcsolatos válaszok százalékos aránya vizsgált közösségekre bontva.

Fenti táblázatunk jól mutatja, hogy a Tanúk és a Szcientológia tagjai nagyon magas százalékban vallják, hogy az üdvösség saját egyházukban szerzhető meg. Az is látható, hogy a katolikus és a református válaszok nem térnek el számottevően egymástól.

Közösség-beágyazottság

A magányos embernek közösséget, méghozzá személyes és mélyreható közösséget kínálnak az újabb vallási közösségek és a nagy egyházak megújulási közösségei. Olyan lehetőséget adnak, amely révén nemcsak feladatorientáltan lehet másokkal jó és rendszeres kapcsolatban lenni, hanem mint személy is. Ezek a csoportok érdeklődésük centrumába helyezik azokat a gondokat, sikereket, vágyakat és félelmeket, melyeket a mai intézmények nem képesek figyelemmel kísérni, s számos liturgikus cselekménnyel az Isten és az ember kapcsolatának szférájába transzformálják. (Ha például valaki fél attól, hogy munkanélkülivé válik, a csoportban kifejezhető ez a félelem, imádkoznak azért, hogy ez ne következzen be, továbbá a félelemre mint olyanra az isteni üzenetet válaszolják: aki hisz, nem fél, Isten elveszi a félelmet.)

A különböző megkérdezett csoportok közül a Jehova Tanúi és a Szcientológia tagjai vannak a legszorosabb kapcsolatban egyházukkal (92,3% és 71,2%, miközben a katolikusok 20,8%, a reformátusoké pedig 9,6%).

Gyógyulás

Üdvösség és egészség mélyen összetartozó fogalmak és tapasztalatok. A betegségek nagyrésze pszichoszomatikus jellegű. A közösség által vállalt személy szeretettel és figyelemmel való körülvétele számos egészségügyi panasz elmúlásához vezethet: megszűnik a gyomorfájás, fejfájás, rendeződik a vérnyomás stb. A tagok számára ezek a jelenségek természetesen Isten beavatkozásának köszönhetőek, s csoportbatartozásuk értelmességének visszaigazolását jelentik.

Vizsgálatunk alapján nem állapítható meg statisztikai összefüggés az egyházzal való kapcsolat szorossága és a gyógyulás reményének fontossága között. Ám a Szcintológia s még inkább a Jehova Tanúi esetében azok döntő többségének fontos vagy nagyon fontos a gyógyulás reménye, akik az egyházzal szoros vagy nagyon szoros kapcsolatban érzik magukat.

Istenélmény

A szoros közösségek inkább élményekkel, mint racionalitással dolgoznak. Az intimitás önmagában is számos más, „szíventaláló” élmény melegágya. A bensőségességből és liturgiákból fakadó definiálatlan élményeket a tagok vezetőjük segítségével és a szekta tanításával összhangban „istenélményekként” értelmezik. Az emberben lévő mély vallási igény, hogy Istenével ne csak a közlés, hanem a személyes egyesülés, illetve találkozás szintjén is együtt legyen, így kielégítődik, s ez válik a tagság és a „jó úton járás” legfontosabb igazolásává – legalábbis az olyan közösségekben, amelyek személyes Istent vallanak.² Ettől az élménytől Isten a tagok számára magában a csoportban van jelen, s a csoport relativizálása, netán elhagyása egyenesen az isten-tagadással, Istennek való háttal fordítással válik egyenértékűvé.

Az ország összlakosságához képest a vizsgált közösségek tagjainak sokkal nagyobb százalékban volt olyan élményük, amely révén egészen más kapcsolatba kerültek Istennel vagy a vallással.

Egyház neve	Igen	Nem
Országos átlag	26	63
Elkötelezett katolikusok	78	22

---

² A buddhista és más keleti hagyományokra visszanyúló közösségekről lásd alább a „Keleti vallásosság” alcím alatt mondottakat a 48. oldaltól.

Jehova Tanúi	93	7
Szcientológia	76	24
Református	75	25
Buddhista	86	14

6. táblázat. Istenélmény előfordulása néhány vallási közösségben.

Atyai tekintély

A szekták jellemzője az egyéni döntések számának csökkentése és a döntési kompetenciának a tekintélyhordozókra történő átruházása. A csoportok alapítói és későbbi (részleg)vezetői olyasféle tekintéllyel bírnak, mint a hagyományos paraszti nagycsaládban az atya, illetve a világvallásokban a „püspök”, a „guru” stb. A hétköznapi élet számára is erős egyéniségével és lenyűgöző személyiségével konkrét utasításokat ad, amellyel a tagok biztonságban érezhetik magukat. A szűk és ideológiailag sűrű csoportokban kulcsszerepet játszó személyiséget nevezünk „atyának”, aki a felettes énbén (Freud) raktározott hagyományokat és viszonyulásokat határozott erővel megjeleníti. Szociológiai szempontból erős az összefüggés a társadalom bonyolultságának és bizonyos személyiség típusoknál az atya jelentőségének növekedése között. Így ír pl. Max Weber a hinduizmusban és buddhizmusban hangsúlyos gurukról: „Az iszlám elnyomás és üldözés korszakában a hindu tömegek számára a guruk éppúgy szilárd támaszt jelentettek a belső és külső veszélyekkel szemben, mint a püspökök a katolikus egyházban a népvándorlás idején, sőt már korábban is”. (Weber 1988, II. 352–353)³

Részletesebben lásd: „Igazodási preferenciák néhány vallási közösségben” című tanulmány e kötetben, Máté-Tóth András tollából.

Hagyománytalanság

---

³ Weber egyébként a makkabeus korban kialakuló farizeizmust is szektának nevezi, saját meghatározásához hűen, pusztán azoknak a nem szentül élő vallásos zsidóktól való elkülönülése miatt. (Vö. Religionssoziologie. III. 402–403.) Társadalmi szerepük tekintetében azt állapítja meg, hogy tipikusan városi jelenség a farizeusi szekta, amely a paraszti szoros rokoni kört, a szomszédok szövetségét pótolta a „modern” városokban. Legkiválóbb képviselői közül sokan származtak prozelita családból.

Kevés 160 évesnél régebb szekta van, amely még ma is működik, ezért a „történelmi terhektől” szabadon munkálkodhatnak. A szekták legnagyobb többségében a „mi-tudat” erősítésének fontos eszköze az anyaegyház elhajlásainak kiserkesztése és identifikációs eszközeinek szimbolikus lerombolása. Vannak olyan csoportok, melyek pl. a katolikus egyházat Babilon szajhájaként emlegetik, és az innen verbuvált tagjaiktól megkövetelik, hogy valamilyen módon gyalázza meg egy szent szobrát, vagy más módon fejezze ki totális elfordulását attól a hagyománytól, amelyből jött. A hagyománytalanság a szekták igehirdetésében hatékony eszköz, hiszen saját történelmükben még nem követhettek el annyi kritizálhatót és riasztót, mint a hagyománygazdag egyházak. A hagyománytalanság morális tőkéje az igehirdetésben előny. A konfliktuskezelésben a hagyományos szegénység hátrány. A szekták társadalmi és ideológiai fenyegetettségükben sokkal hamarabb jutnak el a kritikus végpontig, mint az olyan egyházak és vallási közösségek, melyek hagyományaikból jelen konfliktusaik értékeléséhez és megoldásához gazdag modelleket meríthetnek.

Misszió

Az általános vélekedés szerint a szekták rendkívüli szorgalommal és feltételezett eredményekkel hirdetik tanaikat és toborozzák híveiket.⁴ E missziós lendület forrása a fentiekben már tárgyalt üdvbizonyosság és kiválasztottság-tudat. A biztos üdvöt hirdetni kell, a kiválasztottak köréhez verbuválni kell. A szektatagok valóban jót akarnak azoknak, akiket igehirdetésükkel felkeresnek. Más kérdés az, hogy a szekták szervezete valóban az üdvösség-kárhozát mezőben értelmezi-e a szigorúan megkövetelt missziót vagy inkább a gazdasági-politikai mezőben. A megszerzett új tagok fölötti öröm erősítőleg hat a közösségre.

A missziót végző tagok számára ez a tevékenység egyéni pszichés előnyökkel is jár. A társadalomban e tevékenységek által tesznek szert arra a fontossági tudatra, amelyre minden embernek szüksége van lelki egyensúlya érdekében. A tagok – képzettségükre, korukra sőt tagsági viszonyuk idejére való tekintet nélkül – rendkívül gyorsan igyekeznek elsajátítani az egyszerű „örömhírt”, erről a közösség vezetőinek számot adni, mert akkor mehetnek a feladatot teljesíteni. A közösségi alkalmakkor – saját személyük fontossági tudatát is megerősítendő – részletesen beszámolnak eredményeikről és

---

⁴ A saját vallás terjesztésének fontosságáról lásd külön a vallásosság-típusokról szóló tanulmányunkat.

kudarcaikról. E beszámolók és az ezekre történt reflexiók lendületet adnak az egyének és a közösségek is.

Keleti vallásosság

Az ún. új vallási közösségek többségében bizonyos mértékig eltérnek keresztény gyökerű közösségeiktől azok a vallási közösségek, melyek többé-kevésbé valamely keleti vallás hagyományából eredeztetik magukat, vagy annak kultúrkincseire építik sajátos világnézetüket. Ezek döntő többsége a II. világháború után, inkább a 60-as években keletkezett, s nem ritkán amerikai közvetítéssel érkezett előbb Nyugat-Európába, majd a rendszerváltást követően Közép- és Kelet-Európába. Az európai gondolkodás és szaktudományos vizsgálódás ezeket a közösségeket értelemszerűen az európai társadalomfejlődés és társadalomtudomány modelljei szerint írja le, kultúrájukat és szerveződéseiket európai és keresztény mércével méri. Ez jelent bizonyos elfogultságokat, és megnehezíti az értéktelen leírásra való törekvést. Ugyanakkor ezek a keleti kultúrát művelő és részben hirdető, bizonyos értelemben vallási közösségeknek nevezhető csoportosulások vagy mozgalmak ebben a modern Európában tevékenykednek, s annak társadalmi viszonyai között értékelhetők. Mindezek előrebocsátása után a keleti vallásosság közösségeinek hat legfontosabb fenomenológiai jellegzetességét mutatjuk be, hiszen egyik almintánk a magyarországi buddhista közösségek tagjai köréből származik. Természetesen az alábbi tipológia sem kivétel nélküli, és semmiképpen sem fogható fel minden keleti vallásosságot preferáló közösség formális tipológiájának.

Sok kelet-ázsiai közösségre jellemző az alapítóhoz fűződő mintegy *mitikus* viszony, amely hagiografikus jellegzetességet mutat. Az alapító vallási jelentősége a csoportok erős kohézióját szolgálja. Különösen jelentős az alapító mítosza az olyan közösségeknél, melyek inkább szellemi–spirituális közösségek, és működésük kevésbé strukturált. A második jellegzetesség az üdvözülés útjának mechanizálása. A legtöbb közösség rendelkezik kötelezően végzendő *mechanikus gyakorlatok* egész sorával. A közösségek antropológiájának szerves részét alkotja e gyakorlatok elvégzésének mechanikus volta és a mellette meghúzódó mennyiségi szemlélet is. A megfelelő lelkiület és habitus kialakításához, amely a megszabadulásnak a feltétele, e gyakorlatok szorgos végzésén keresztül vezet az út. A közösségekben nagy jelentőségük van a *kötelezőségeknek*, amely a gyakori közösségi alkalmakon való részvételtől kezdve a tanítómester utasításainak szigorú követésén keresztül egészen a hétköznapi magatartás és viselet teljes odaigazításáig

megy. Az „út” egyértelműségéből és az útonjárás mechanikusságából következik, hogy a zsidó–keresztény értelemben vett vallás – amelyben az istenséggel való személyes alávett viszony a meghatározó – ezekben a közösségekben (kivéve a teista orientáltságukat) *szekularizálódik*, a hétköznapi technikájává válik. A teljes élet, az „egész”-re való törekvés, a „harmónia” megtalálása olyan célkitűzések, amelyek önmagukban állnak, s nem egy istenséggel vagy a szenttel való személyes kapcsolat szolgálatában. A keleti kultúrák sajátosságát követve sok közösség kozmikus életenergiákra alapoz, amelyben az egész valóság egyetemessége és az európai gondolkodásban honos ontológiai szintek feloldása kerül a szemlélet középpontjába. Végül az ilyen típusú közösségekben központi helyet foglal el az *egészség*, tagjai kiemelkedően nagy jelentőséget tulajdonítanak az alternatív orvoslásnak, s az anyagi létezők spirituálisnak mondott energiaforrásaiból nyert gyógyulásnak. A sikeres gyógyulás visszaigazolja a technikákat, és nem utolsó sorban a közösséget is legitimálja. (Vö. Dehn 2001, 317–321.)

Irodalom

- Björkqvist, K. (1990): World-rejection, world-affirmation, and goal displacement: some aspects of change in three new religions movements of Hindu origin. *In* Encounter with India: studies in neohinduism. Ed. Holm, Nils-G., 79–99. Turku: Åbo Akademi University Press
- Dehn, Ulrich (2001): Suche nach der eigenen Mitte – östliche Religiosität im Westen. *In* Panorama der neuen Religiosität. Sinnsuche und Heilsversprechen zu Beginn des 21. Jahrhunderts. Hgs. Hempelmann, Reinhardt et al., 310–408. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus
- Deutschland Enquete-Kommission Sogenannte Sekten und Psychogruppen (1998): Neue religiöse und ideologische Gemeinschaften und Psychogruppen Forschungsprojekte und Gutachten der Enquete-Kommission „Sogenannte Sekten und Psychogruppen”: Hoheneck.
- Gasper, Hans et al. (Hgs.) (1994): Lexikon der Sekten, Sondergruppen und Weltanschauungen. Fakten, Hintergründe, Klärungen. Freiburg: Herder.
- Kaufmann, Franz-Xaver (1979): Kirche Begreifen. Analysen und Thesen zur gesellschaftlichen Verfassung des Christentums. Freiburg, Basel, Wien: Herder.
- Kaufmann, Franz-Xaver (1989): Religion und Modernität. Sozialwissenschaftliche Perspektiven. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- König, Franz, Waldenfels, Hans (1987): Lexikon der Religionen: Herder.

- Máté-Tóth, András (2003) Szekták vallásszociológiai megközelítésben. Liminalitás. Szeged
- Török, Péter (2004): A vallási entitások tipologizálása és alkalmazása a magyar helyzetre. [kézirat]. Szeged
- Utsch, Michael (2001): Ekstase, Erfolg, Erneuerung, Orientierung – vier Versprechen der Psychoszene. *In* Panorama der neuen Religiosität. Sinn-suche und Heilsversprechen zu Beginn des 21. Jahrhunderts. Hgs. Hempelmann, Reinhardt et al., 95–209. Gütersloh: Gütersloher Verlags-haus
- Wallis, Roy (1984): The Elementary Forms of the New Religious Life. London: Routledge & Kegan Paul.
- Weber, Max (⁸1988): Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie I–III. Tübingen: Mohr.